

epistolam aut chirographum, aut instrumentum, tantam habet vim quanta in eadem re tribuenda est documento a quo refertur.

De instrumentis.

Instrumenta proprie dicta sunt Scripturae a publica persona ratione publici officii, et cum statutis a iure solemnitatibus confectae.

Scripturae a privata persona factae Saepe instrumentorum nomine donantur; unde oritur distinctio inter instrumenta *publica* et *privata*.

Ad instrumenta publica pertinent Tabellionum instrumenta, acta iudicialia, acta status civilis, et acta aliorum publicorum officialium sive ministrorum, qui de re ad proprium officium sive ministerium attinente, legitime fidem faciunt.

Ad privata instrumenta referuntur Epistolae missivae, chirographa manu privata scripta, apochae liberatoriae, eodem modo factae, inventaria domestica, libri rationum familiarium, libri mercatorum etc.

Publica instrumenta Ex legitima auctoritate et solemnitate facta, omnem fidem merentur, et in iudiciis plene probant.

Ut publica instrumenta ex legitima auctoritate facta, et solemnitate mereantur omnem fidem et in iudiciis plene probent, requiruntur Ut exhibeantur authentica, sive autographa nulloque infecta vitio, nam copiis sive exemplis non authenticis minime creditur, et veris etiam instrumentis, vitiatis, aut nulla aut suspecta est fides.

Regula utriusque iuris circa instrumenta privata haec est: Instrumenta privata, cum privata condantur auctoritate, regulariter sola ad probandum non sufficiunt.

Instrumenta privata probant contra scribentem. Sunt enim, scribentis confessiones veluti permanentes; verum ad hoc necesse est ut ab eius auctore, recognita sint, aut in iudicio verificata et probata, simulque eorum causam contineant.

Instrumenta privata plene probant, uti instrumenta publica Ubi agatur de contractu mutui, societatis et venditionis mercium, rerum mobilium, et a se moventium, de contractu locationis ad breve tempus, de epochis pensionum, canonum, aliarumque annualium perceptionum, et de contractu sponsalium.

Ad plene probanda inter mercatores gesta admittuntur, et in iudicio regulariter praesentandae sunt in termino probatorio et ante conclusionem in causa adhuc a Cancellario recipiuntur, verum ponuntur extra processum ad iudicis instructionem, non ad probationem.

Authentica, vel legitime exemplata, vera, et falsitatis non suspecta, integra et nullo modo vitiata.

Per oppositionem et vitii exceptionem, nulla eorum vis reddi posset, et tamquam sarcinae inutiles considerari, haberique possunt.

Pars adversa citanda est ad ea videnda, et ad apponendum quidquid sibi interesse putaverit.

De testibus.

Personae fide dignae ad veritatem facti controversi ostendendam adhibitae; quae tanta praeditae esse debent scientia, ne decipiantur ipsae et tanta probitate ne decipiant alios.

Nam per legitimas testium depositiones, instrumenti vis eliditur; instrumenta sunt testationes mutae et surdae, quae interrogatae non respondent, ex adverso testium probatio semper loquitur, ratiocinatur, et saepius interrogata respondet.

Iuxta illud Evangelii: *In ore duorum vel trium testium stat omne verbum.*

Ut in casu divortii per impotentiam, in quo necessarium esse potest testimonium septimae manus vel septem testium propinquorum, et in casu purgationis canonicae.

Maiorem testium numerum afferre, non tamen ultra 40, ex Iure Canonico, quos ipsae partes super eisdem articulis possunt producere simul, vel pro secunda

Instrumenta privata, sive scripturae mercatorum

Ad fidem in iudicio faciendam instrumenta praesentanda sunt:

Instrumenta

Ad instrumentorum verificationem post eorum productionem in acta

Testes sunt

Ex iure Canonico maxima est auctoritas testium, ita ut instrumentorum praevalent auctoritate.

Ad plenam probationem efficiendam, duo vel tres legitimi testes sufficere possunt,

Interdum a iure plures requiruntur testes

Interdum licet partibus ad aliquid probandum

aut tertia vice, non vero pro quarta, nisi observata iuris solemnitate.

Depositiō unius testis quamquam legitimi

Regulariter plenam probationem non facit.

Depositiō plurium testium regulariter plenam probationem facit,

Quando sunt singulares, scilicet, de diversa re aut facto testantur.

Testes ad probandum designati

Per iudicem citantur, ut pro subeundo examine ad suum compareant tribunal, nisi expediat alteri iudici eorum examen committere aut ratione dignitatis vel infirmitatis, vel alia de iusta causa debeat iudex ad eorum domum accedere.

Testium citatio ante iudicem comparandi requiritur.

Nam testes ultronei fiunt suspecti.

Requiritur notificatio parti adversae facta de loco et tempore examinis,

Ut pars adversa queat iuramento testium assistere, et contra eos exceptiones formare.

Postquam omnes testes simul coram iudice et adversario, veritatis dicendae iuramentum emiserunt,

Testes singillatim et secreto, remotis partibus, a iudice cum notario suo super respectivis interrogatoriis et articulis ordinatim examinentur, et testes debent viva voce, etiam vulgari aut scriptis, respondere et causam scientiae afferre, quia factum controversum viderunt aut verba audierunt.

Si ex aliorum tantum narratione quin ipsi viderint aut audierint testes testimonium ferant,

Testes dicuntur *de auditione auditus* vel *de auditu alieno*, et regulariter tales testes fidem non faciunt.

Recepta per iudicem et in scripturam per eius notarium redacta testis responsio

Est eidem testi legenda ut videat, an debeat aliquid mutare, adiungere aliquid in fine aut detrahere, salva prima scriptura manente cum apposita nota: est etiam per iudicem et ipsum testem subsignanda, et inde, sic examinatis testibus probatoriis et reproboratoriis, omnium depositiones usque ad earum publicationem clausae penes iudicem asservandae sunt, ne ad partium notitiam pertineant.

Facta depositionum publicatione

Regulariter non licet amplius alios testes audire super iisdem articulis, vel directe contrariis.

Dantur exceptiones sive repulsae.

Contra testes ex adversa parte productos

Contra testium personas, et contra ipsorum responsa diriguntur.

Exceptiones

Ante publicationem attestationum proponendae sunt, paucis ex Iure Canonico exceptis casibus; haec vero usque ad conclusionem causae possunt proponi.

Exceptiones

Quando testes a natura vel a lege reprobantur.

Exceptiones contra testium personas habent locum

Amentes, furiosi, infantes.

A natura reprobantur testes

Propter defectum personae, notam infamiae, suspicionem subordinationis, studium partium et causam similem.

A lege canonica reprobantur in causa civili testes:

Quando testes non fuerunt legitime examinati, et quando dicta eorum sunt sibi contraria, aut repugnantia, aut obscura, aut incerta, aut ad causam vel articulum non pertinentia, ad quem probandum fuerunt testes inducti.

Exceptiones contra testium responsa habent locum

Quandam cum testium depositionibus habent similitudinem.

Peritorum relationes

Veluti testes qui ad aliquid aestimandum, metiendum aut determinandum assumuntur.

Periti sunt

Habilitatem debent habere, et iurati relationem dare, sed de iure quodammodo in scriptis testimonium reddunt nedum iuxta sensum corporis, verum etiam iuxta sensum intellectus et rationis in illis in quibus eorum versatur peritia.

Periti uti testes facti

Eligere potest unum peritum aut plures.

Iudex inter peritos qui probantur a partibus in eorum exhibito indice confidentium et diffidentium

Si nemo a partibus communi suffragio probetur.

Iudex utriusque parti mandat, ut unaquaeque suum nominet peritum,

Ipse iudex debet ex officio peritum nominare; sed

Perito mandato si

partes obtemperare recusent vel ita electi periti non concordent,

periti et peritorum relationes potest adhuc iudex ex iusta causa modificare.

De iuramentis.

- Licitum est ad iuramenti religionem recurrere
- Quoties plena rei controversae probatio ex partium confessione, ex instrumentis, ex testibus, obtineri non potuit.
- Iuramentum est*
- Actus religionis et simul actus civilis, quo Summus ipse Deus vocatur in testimonium illius quod affirmatur vel negatur.*
- Iuramentum actus religionis est, et si legitime emittatur
- Deo defertur honor tamquam Summae Veritati a qua vim accipit ipsa omissa affirmatio vel negatio.
- Tanta est iuramenti probatio
- Quanta est iurantis religio.
- Iuramentum est actus civilis,
- In quo civilis et ecclesiastica lex medium probationis constituit et remedium maximum expediendarum litium, quod transactionis et rei iudicatae speciem continet.
- Iuramentum assertorium est
- Quo aliquid in praeterito vel in praesenti affirmatur.
- Iuramentum promissorium est
- Quo aliquid in futurum promittitur.
- Iuramentum simplex est
- Quo Deus simpliciter in testem vocatur.
- Iuramentum solemne sive execratorium est
- Quo solemni verborum forma iurans sibi aliquid mali imprecatur, si verum non sit quod testatur.
- Iuramentum iudiciale est
- Quod emittitur in iudicio.
- Iuramentum extra-iudiciale est
- Quod emittitur extra iudicium.
- Iuramentum decisorium dicitur illud
- Quod super facto controverso una pars alteri, iudice probante, defert, ut ex eo litis decisio habeatur.

Iuramentum decisorium adversario suo deferre potest, et iterum adversarius in deferentem deferre.

Quicumque rei controversae liberam tenet administrationem, tam actor in sua intentione, quam reus in sua exceptione super facto in iurantis cognitione posito,

Nam per delationem et acceptationem ius est partibus quaesitum, ut una debeat omnino iurare, et alia iuramentum servare.

Iuramentum delatum et acceptatum, ut non potest a deferente revocari ita neque ab acceptante referri.

Quia manifestae turpitudinis est et confessionis nolle nec iurare, nec iuramentum referre.

Si ille cui iuramentum delatum, fuit, nolit iurare vel iuramentum ad alteram partem referre, tamquam confessus causa cadit:

Iuramentum decisorium generaliter in qualibet civili causa deferri et referri potest.

Ex iuris Canonici dispositione

Quia in Matrimonio non fit transactio.

Iuramentum decisorium non admittitur quando agitur de Matrimonio,

Quia nulla est necessitas per iusiurandum iam existentem plenam probationem augendi.

Iuramentum decisorium non admittitur quando actor, sive reus suam plene probavit actionem sive exceptionem,

Quia auctore non probante, reus est absolvendus, licet ipse nihil praestet.

Iuramentum decisorium non admittitur in casu in quo nulla sit probatio, neque per praesumptionem,

Quia iudex potest quandoque iuramentum supplementarium ei deferre qui factum controversum semiplene probavit, ut ipsam probationem compleat, et iuramentum purgatorium illi deferre, contra quem aliqua est probatio non semiplena ut a petitione se liberet.

Duae iuramenti species nempe, iuramentum supplementarium et purgatorium ex iudicis officio pendens;

Quo rei litigiosae non existentis aut non exhibitae, iuramentum in litem dicitur illud

pretium per petentem, suo interposito iuramento, definitur, quando alio modo definiri nequit.

Iuramentum in litem, iudex, petenti cui ius est habendae rei, contra adversarium qui est contumax, vel dolo, aut culpa veritatem tegere nititur, deferre potest.

Ne petens queat suo lubitu in immensum iurare, quod foret iniquissimum,

Hoc, iuramentum in litem, iudex, affectionis et veritatis super rei controversae pretio deferre potest, et eius definitionem in sua praemissa sententia probare ipsum damnandum reum in id quod fuerit in litem iuratum.

Iudex debet pretium probabile taxare, aut moderari, ita ut ultra nequeat petentis iuramentum extendi.

De praesumptionibus.

Praesumptiones sunt

Iudicia de re dubia ex indiciis deducta.

Praesumptiones iuxta legem civilem sunt

Consequentiae, quas lex aut iudex ex facto cognitu ad incognitum deducit.

Praesumptiones iuris et iure dicuntur

Quando lex ita aliquid praesumit, ut non admittat probationem in contrarium.

Praesumptiones iuris tantum dicuntur

Quando lex aliquid praesumit, sed usque ad contrariam probationem tantum.

Praesumptiones hominis leves sunt

Quae ex levibus aut temerariis coniecturis deducuntur.

Praesumptiones hominis graves sunt

Quae ex coniecturis verosimilibus et probabilibus deducuntur.

Praesumptiones hominis violentae sunt

Quae ex coniecturis adeo vehementibus deducuntur ut prudentis hominis assensum secum trahant.

De levibus praesumptionibus.

Sicuti erant veteres vulgares purgationes, nihil curandum est.

Praesumptiones graves diligenter sunt attendendae.

Utpote animum iudicis inclinare vel movere valent.

Praesumptiones violentae

Possunt plenam constituere probationem.

In criminalibus causis praesumptiones, licet

Quia praesumptiones non sunt verae et directae probationes sed tantum indicia, vel probationes in-

directae quae quandoque in civilibus, ut verae probationes assumuntur, quod in criminalibus evenire nequit, cum ad damnationem inferendam probationes directae, certae et luce meridiana clariores requiruntur. Innocentius III ita in causa haeresis definivit.

In adulterio quod ex actibus ipsi proximis arguitur, et in suspecto de haeresi, qui tamquam haereticus damnatur.

Probationem semper adiuvant et magis firmant.

Notorietas facti et fama.

A facti ipsius evidentia quae nulla potest tergiversatione celari quaeque agnoscitur.

A communi opinione hominum, cum nempe homines alicuius populi pro maiori parte constanter et uniformiter aliquid ut verum rationabiliter habent.

Violentae et necessariae vim habet.

Regulariter tantum gravem praesumptionem imitatur.

violentae, probationem non efficiunt ob quam reus poena ordinaria damnari queat:

Praesumptiones violentae ex Sacris Canonibus, probationem efficiunt

Praesumptiones

Ad praesumptiones possunt referri

Notorietas facti constituitur

Fama constituitur

Notorietas facti

Fama

De exceptionibus.

Quia ipsa actio, sive intentio, eliditur.

Actionis et intentionis contrarium est *exceptio*

Actionis et intentionis exclusio.

Exceptio definitur

Nulla est actio, sed tantum intentio excludenda.

Ubi quis iniuste petat

Nam iura magis se defendenti, quam agenti succurrunt: propterea qui ad agendum admittuntur, sunt multo magis ad excipiendum admittendi.

Notandum est quod favorabilior est causa exceptionis quam actionis.

Quae actionem perimit, et perpetuo excludit.

Exceptio *peremptoria* sive *perpetua* dicitur

Exceptiones: Iurisiurandi, rei iudicatae et trans-actionis.

Ad exceptiones peremptorias litis finitae revocantur

Quae actionem differt, vel ad tempus suspendit.

Exceptio *dilatoria* sive *temporalis* appellatur